کوێر ئۆغڵو

سەعید کەمال قەرەعەلی ئۆغڵو
لەتورکییەوە: ئەحمەد تاقانە
(کەرکووک)

چەند وشەیەک

خوێنەری کورد کەم و زۆر ئاشنایەتی لەگەڵ داستانی «کوێر ئۆغڵو»دا هەیە، لەمەوبەر «مامۆستا شوکور مستەفا» ئەو ڕۆمانە شاکارەی «یەشار کەمال»ی کردووەتە کوردی و لە چاپی داوە کە هەر بەناوی «کوێر ئۆغڵو»وە بەزمانی تورکی نووسراوە. دیارە ئەو داستانە ڕاستەقینەش بێت. تێکەڵ بە هەست و نەستی ئەنادۆڵیان بووە و شێوەی داستانێکی فۆلکلۆریی دەماودەمی وەرگرتووە. ئەمەی لێرە وەرمگێڕاوەتە سەر کوردی بەشێکە لەو فۆلکلۆرە سەرزارەکییانەی کۆکراوەتەوە و نووسراوەتەوە. ئەم باسەی ئەم قارەمانە میللییە، لەگەڵ کۆمەڵە شیعرێکی سەرزاری گۆرانیبێژە میللییە گەڕۆکەکان کە بە ژەندنی ئامێری «ساز»ەوە گۆرانییەکان دەڵێن و پێیان دەگوترێ «شاعیرانی ساز»، دەماودەم یان هەڵبەستراوە و بە ئێمە گەیشتووە، ئەم داستانانە خودی کوێر ئۆغڵو بە شاعیرێکی میللیی سازژەن دادەنێن و شیعرەکانی (گۆرانییەکان) بەشیعر و ئاوازەوە دەدەنە پاڵ کوێر ئۆغڵوی قارەمان و پاڵەوانی داستانەکە.

لێرەدا من هەوڵی ئەوەم داوە شیعرەکان هەر بە شیعر وەرگێڕمە سەر کوردی، بۆ ئەوەی تا دەکرێ خوێنەری کورد لە کەش و گیانی شیعرە ڕەسەنە تورکییەکان نزیک بخەمەوە.

«وەرگێڕ»

کوێر ئۆغڵو

لەمنەوە سڵاو لە بەگی بۆڵو
دەبێ بێت، پاڵ بدا بە شاخ و بە کۆ
لەبەر ویزەی تیر و دەنگی مەتاڵان
کێو دەبێ دەنگ بداتەوە و بێتە گۆ

کوێر ئۆغڵو سیمبۆلی ئازادی و شەڕ و شووری ناو شاعیرە میللییەکانە، ناوی قارەمانی ئەفسانەییەکی کۆنی بەخۆوە گرتووە کە مێژووی زایین و مردنی دیارنییە، ئەوەش زانراوە کە ئەم شاعیرە لە سەردەمی سوڵتان موڕادی سێیەم (١٥٧٤-١٥٩٥) لەگەڵ لەشکری عوسمانیدا بەشداریی لە جەنگی ئێران (١٥٧٨-١٥٨٤) کردووە. بۆ تۆڵەسەندنی باوکی لە بەگی ناوچەی «بۆڵو» چووەتە سەر چیا، ئازایەتی و چاکەخوازیی لەگەڵ کوێر ئۆغڵوی بەداستان بوو بووەتە یەک.

کۆمەڵ کۆمەڵ دوژمن هاتن ڕیز بەسرا
چارەمان، نووسینی ڕەشی لێ نووسرا
مەردایەتی تێکچوو، تفەنگ هەڵبەسرا
شمشێر لە کێلاندا دەبێ ژەنگ بگرێ

* * *

داخۆ شکۆی کوێر ئۆغڵو دێتە شکان؟
زۆرکەس بەدەردەنێ لە کۆڕی مەردان
کەفی ئەسپە کەوە و خوێنی دوژمنان
ڕێ بەشەرواڵ تەڕان نادا جەنگ بکرێ!

کوێرئۆغڵو لەشیعرەکانیدا بەهاوارێکی بەجۆشەوە ئازایەتی و دۆستایەتی و دڵداری و خۆشەویستی سروشت بەزمانێکی زۆر سادەوە ڕادەگەیەنێ، ئەم شیعرانە، بەنێو گێڕانەوەی شایەرە چیرۆکبێژەکاندا پرژێنراون. ئەم چیرۆکانەی گەیشتوونەتە بیست و چوار چیرۆک، پەیدابوونی داستانێکی کوێر ئۆغڵویان ئامادەکردووە.. کوێر ئۆغڵو: ئازا، دادوەر و پڕ لە بیروباوەڕە.

مەرد خۆی دەگرێ نامەرد هەڵدێ
مەیدان پڕ دەکا گرم و هوڕ
شای شایەکان دیوان دەگرێ
دیوان پڕ دەکا.. گرم و هوڕ

* * *

ئازا، کە باسی خۆی دەچڕێ
تیر کاتێ مەوداکان دەبڕێ
شمشێر کە قەڵغان دادەڕێ
قەڵغان پڕ دەکا گرم و هوڕ

* * *

تیر دەهاوێژرێ لە قەڵای
خودا پارێز بێ لە بەڵای
شێر نەڕەی کوێر ئۆغڵو و هەڵڵای
کێوان پڕ دەکا گرم و هوڕ

کوێر ئۆغڵو، سیمبۆلی ئەو بیروباوەڕە و چەمک و ویست و ئامانجانەیە کە لەناو دڵی ئەنادۆڵیدا دەژین. بەپێی ئەم داستانە، ناوی ڕاستەقینەی کوێر ئۆغڵو «عەلی ڕەوشەن»ە، یووسف-ی باوکی، مەیتەر (سایس)ی بەگی بۆڵو-وە، بەگی بۆڵو کە مەراقی ئەسپ بوو، یووسفی مەیتەری بۆ کڕینی ئەسپێکی ڕەسەن دەنێرێ، بەڵام ئەو جوانووەی یووسف دەیهێنێ بەدڵی نابێ، میل بە چاوەکانی زەلامەکەدا دەکێشێ و کوێری دەکا، یووسف جوانووەکە و کوڕەکەی خۆی دەبات و شار بەجێ دەهێڵێ، عەلی ڕەوشەن بەپێی ئەوەی باوکی باسی بۆ دەکا، لە تەویلەیەکی تاریکدا پەروەردەکردنی جوانووەکە ئەنجام دەدا، جوانوو پاش دەمێکی دیاریکراو باڵ دەگرێ، دەبێتە «کحێل»ێکی بێ هاوتا.

لە مەیداندا، ئەسپە کەوە
هەر دەگەڕێ حیلکە بچڕ!
بەد لە شەڕێکی گچکەوە
هەڵدێ بەناچاری.. بەگوڕ

* * *

ئەسپە کەوە لەبۆی دەشێ؟
مەرد بەرگی ئاسن دەپۆشێ
خوێنی ئاڵ لە چەرموو لەشێ
دەڕژێ، دێتە خوارێ بە خوڕ

* * *

کوێر ئۆغڵو دبێ خوێنی ئاڵیان
گەلێکی ڕاخستووە گیان
شیری چەماوە، دوژمنان
جێ دەهێڵێ.. ونجڕ ونجڕ!

یوسف و عەلی ڕەوشەن دەچنە سەر ڕووباری «ئاراس»، لەوێ چاوەڕێی سێ کەف دەکەن کە دەبێ لە «بین گوێل»ەوە بێنە خوارێ، ئەگەر یووسف کەفەکان بخواتەوە چاوی دەکرێتەوە و دەبینێ و لاو دەبێتەوە و تۆڵەی خۆی لە بەگی بۆڵو دەکاتەوە، بەڵام عەلی ڕەوشەن بەخۆی کەفەکان دەخواتەوە. ئاوی بێ کەفیش بەباوکی دەنۆشێ، یووسف لەلایەکەوە خەمی پێ دەخوا و لەلایەکی دیکەوە دڵی بەوە خۆش دەبێ کە کوڕەکەی دەبێتە لاوێکی ئازا و تۆڵەی باوکی دەکاتەوە. یەک لەم سێ کەفە سیحراوییانە ژیانی هەمیشەیی و یەکێکیان ئازایەتی و سێیەمیان شاعیرێتی بۆ کوێر ئۆغڵو دابین دەکا. یووسف دوای ئەوەی تۆڵە کردنەوەی بە کوڕەکەی ڕادەسپێرێ، دەمرێ. عەلی ڕەوشەن بە «ئەسپە کەوە»کەیەوە دەچنە سەر چیا.

ئەسپە کەوە چاوت دەخۆم
ڕێگات دوورەهێڵێک بوایە
وا سەبەتەی هێڵەکێک سفت
مل «سەرو»ە لق، پەلێک بوایە

* * *

ئەی دنیای، مان نییە لەبۆت
دیلت کردم گەردن بە کۆت

ئەسپە کەوە بۆ مەلەی خۆت
«تونە» ئاسا پێلێک بوایە
* * *
ئەسپە کەوە، ئەی «دولدول»زا
بۆ سوارەت دێتە دی «نزا»
جووتە باڵێک وەک چڵ درێژ
لە سەریشتا «تێلێک» بوایە

بڵێ ئەی کوێر ئۆغڵو بەڵێ
پەسنی ئەسپە کەوە بڵێ
لەوێدا کە دوژمن هەڵێ
سێلاو بۆرە پێلێک بوایە

ڕەوشـەن عـەلی بە کـوێر ئۆغـڵـو ناو دەردەکـا، وەک دەربەگـێـک دەست بە ژیان دەکـا، لە هەمـوو شـەرێکدا سەردەکەوێ، ئەوەی لە بازرگانان و بەگگەل و پاشاکانی وەردەگرت، بە هەژارانی دەبەخشی، کـاتێک کـە ئاسنی کـون (تفـەنگ) پەیدا دەبێ، نەریتی ئازایەتیی کـۆن تێکدەچێ و بە برادەرەکـانی ڕادەسـپـێـرێ بڵاوەی لێ بکەن، «دەبێـتــە نـهـێـنی» و تێکەڵ بە «چلان»(١) دەبێ...

داستانی کوێر ئۆغڵو دەبێتە خاوەنی هەموو چیاکانی ئەنادۆڵ و هەمـوو ئەو کـێـو و کـۆمـەڵە بەردانەی بەسـەر دەربەندەکـانیـدا زاڵن، هەمـوو داسـتـانێک لە زنجـیـرە چیـاکـانـدا هەبێت (چامـڵـی بێل)ێکی لێـیـە. لە شارگەلێکی زۆردا، تا ئەو ڕۆژانەش لەسەر دەرگـاکـاندا ناڵە ئەفسـانەییـەکـەی ئەسـپـە کـەوە وەکـو خـۆرێکی دادوەریی سوورەوە بوو هەڵواسرابوو. (ئەحمەد حەمدی تانپنار). بە درێژایی مێـژوویەکی ئەدەبی، لە شـیـعـری تورکیدا جوانترین نموونەکانی دەنگی دڵێرانە، لە سازی شاعیرە میللییەکانەوە دەبیستین، لە سەرووی ئەمانەوە کوێر ئۆغـڵـو دێ، کە لەسـەدەی شانزدەهەمـەوە ناوی بە بیرەوەریی سەدەکانەوە دەکوتێ و تا بە ئەمڕۆ گەیشتووە. ئەم «شـاعـیـری سـاز»ە کـە لەناو ئێـرانـدا لەناو ئەو لەشکرانەدا کـە لەژێر فـەرمـانـدەی عـوسـمـان پاشـای ئۆیزدەمیر ئۆغڵوی سەدر ئەعزەمی سەرکەوتووی سوڵتان مورادی سێیەمـدا جەنگیوە، تورکیی ڕەسـەن بە کێشی پەنجە دێنێتە گۆ، نموونەی ئەوتۆی بەرهەم هێناوە کە چوار سەدە پێی نەکراوە کۆنی بکا. بەسەر هەمـوو گـەمـەکـانی هونەردا بازی داوە، تەماشای ئەم نیـوەدێرە، شـمـشـێـری ڕووت ئاسـاییـانە بکەن: نە لێکچـواندن، نە خـوازە، نە ڕەگـەزدۆزییـان تێـدایە. جـوانێکی ڕووت و قـووت. لە «قۆشمە»(٢) بەناوبانگەکەیدا کە مەیدانخوازی لە بەگی بۆڵو دەکـا، کـوێر ئۆغـڵـو کـە لەترۆپکی زمـانی ڕەسـەنەوە دەڕوانێت و بە دوانزە نیوە دێڕی بە هەمـوو جوانییەکییەوە بەرامـبـەر «غـەزەل»ەکـەی «غـازی گـرای»(٣) دەوەسـتێ. کوێر ئۆغڵو شەڕی دوورا و دوور و لە دوورەوە تەقەکردن بە ئازایەتی نازانێ، تفەنگ بە چەکێکی قەحبە دادەنێ. بۆ ئەو مەیدانی نێر، تەنیا سینە بە سینە نییە، شوێنێکە تاک لەگـەڵ تاکی تێـدا بەشـەڕ دێن. (یووسف زیا ئۆرتاج).

پەراوێزەکان:

١- **چلان**: گوایە لەسەر زەمیندا هەمیشە چل کەسی چاکی هەڵبژاردە هەن لە کۆبوونەوەیاندا بڕیارە گەورەکانی سەر زەوی ئەنجام دەدرێ و جێبەجێ دەکرێ، ئەم چل چاکەی سەرەتا بە سەرۆکـایەتیی ئیـمـام عـەلی دەستی پێکردووە و ئەوەی مرد چاکێکی دیکە دەچێتە جێی. هەرگیز دنیا لەم چل کەسانە (چلان)ە بەتاڵ نابێ دەنا گـوتراوە «لو خلیت قلبت» واتە: ئەگەر بەتاڵ بوو سەرەوژێر دەبێ.

٢- **قۆشمە**: یەکێکە لە شێوەکانی شیعری میللیی تورکی کـە لەیانزدە بڕگـەی (٤+٤+٣ یان ٦+٥) بڕگـە پێکدێت و لەلایەن شاعـیـرانی سـازی تورکـیـیـەوە بە ئاوازی تایبـەتی دەگوترێ.

٣- غـازی گـرای (خان)، «١٥٥٣- ١٦٠٧) شاعـیـرێکی چاک و قـارەمـانێکی بەناوبانگ بووە، لە «خـان»ەکـانی قـرم بووە. دووەمی سێ خانی قرم بووە کـە هەرسـێکیـان هەر ئەو ناوەیان بووە، لەو جەنگی ئێرانەدا بەشداربووە کە لەسەرەوە باسی لێوەکراوە، لەو شـەڕەدا بەدیل گیـراوە و دوای حەوت سـاڵی دیلێـتی هەڵاتووە و چووەتە ئەسـتـەمـبـوڵ. سـاڵی (١٥٨٨) بووەتە خـانی قـرم و دوای نۆ سـاڵی خـانێـتی بە نەخۆشی مردووە. ئەو غەزەلەی لێرە باس کراوە دێرە شیعری سەرەتاکەی دەڵێ:

رایتە میل إیدرز قامت دلجو یەرینە
طوغە بیل باغلامشز کاکول خوش بو یەرینە

واتە: ئارەزووی ئاڵا دەکـەین لە جـیـاتی دڵی بەدوای باڵا گەڕا
پشـتـمـان بە دروشمی بەرزی بەسـتووە لەجیـاتی کـاکۆڵی خۆش بۆن
ئەم شیـعـرە یەکێکە لە شاکـارەکانی قـارەمانێتی تورک.. هەروەها ئەم کابرایە بەخوێنڕێژی ناسراوە و.. لە نیوە دێڕێکی هەر ئەو غەزەلەدا دەڵێ:

ایجرز دشمن دینک قانینی صو یەرینە

واتە: لەجیاتی ئاو خوێنی دوژمنی دین دەخۆینەوە.
هەندێک وای بۆ دەچن ئەم قسەیەی ڕاستی بێ پتر لەوەی خوازە بێ.

سەرچاوە:

Seyit Kemal karaalioglu- Turk Edebiyati Tarihi C.1- inkilapve Aka kitabevleri- 1973- istanbul. S.481- 483.